

SADRŽAJ, TEMELJ I ZNAČENJE EUHARISTIJE U DJELIMA MARKA MARULIĆA

Ivan Bodrožić

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M. : 265.3
Izvorni znanstveni rad

Ivan Bodrožić
Teološki fakultet
Split

Kad se želi govoriti o euharistijskoj misli Marka Marulića, u prvom redu treba uzeti u obzir dva teksta, jedan iz *Institucije* naslovljen *De sacrosancta communione* (IV, 12), a drugi iz *Evandelistara* (II, 17-19) u tri poglavlja: *De sacramento corporis Christi*, *In eos, qui Sacramentum male sumunt* i *In eos, qui Sacramentum sumere excusant*, u kojima Marulić izravno dotiče ovaj argument.¹ Nisam želio ulaziti u hagiografske izvore kojima Marulić, napose u *Instituciji*, potkrepljuje svoju teologiju, već me izričito zanima sama srž njegove nauke, koju je crpio iz Svetoga pisma i iz teoloških djela koja su mu bila dostupna. Vjerujem da bi se na ovu temu moglo još štošta reći, izvlačeći zaključke ne samo iz određenog teksta koji izričito govori o euharistiji, već i iz cjelokupnog Marulićeva života i stava, no meni se ipak držati samo tekstualnih svjedočanstava.

1. SADRŽAJ MARULIĆEVE EUHARISTIJSKE TEOLOGIJE

1.1. *Figure i slike pomoću kojih Marulić tumači euharistiju*

Govoreći o Marulićevoj teologiji euharistije prvo pitanje na koje valja odgovoriti jest na koji način i pod kojim sadržajem Marulić doživljava euharistijsko otajstvo. U navedenom tekstu *Institucije* Marul sebi postavlja zadatak razjasniti tri stvari: istinitost, uzvišenost i plodotvornost ovog otajstva, a u *Evandelistaru*

---

¹ Svi citati koje ću navesti odnose se na ova poglavlja, a navedene stranice odgovaraju prvom volumenu *Evandelistara* i drugom *Institucije* u dvojezičnom izdanju Književnog kruga. U zagradama donosim i stranice latinskog teksta, ili pak hrvatskog na mjestima gdje je bitno citirati latinski radi uspoređivanja s izvorima na kojima se Marulić nadahnjivao.

ne navodi točan cilj svoga razmatranja, ali izgleda da mu je nakana gotovo ista. Čak se može reći da ide i dalje od onog što izričito kaže. Cilj koji stoji u pozadini svega nije samo teoretske naravi, nego mu je stvarna nakana približiti čitatelje Kristu, tj. učiniti da ih privuče slast i ljepota ovog sakramenta.

Maruliću je, kad se radi o euharistiji, stran svaki skepticizam i racionalizam, jer ona je u prvom redu otajstvo vjere u koje se ne može poniknuti samim razumom niti dokučiti samo ljudskim sposobnostima. Kao otajstvo vjere ona zahtijeva da joj pristupimo vjerom, i to živom vjerom koja se oslanja na svjedočanstvo i autoritet Svetoga pisma² i na vjerodostojnost Božju, zbog toga što se ljudski osjeti i sposobnosti, razum i znanje varaju, budući da nije u njihovoj domeni spoznaja ovog sakramenta.³

Euharistija je istinsko tijelo i krv Gospodina Isusa Krista, što nam svjedoče Kristove riječi s posljednje večere, koje Marulić navodi. Krist je Istina koja se ne može prevariti niti prevaren biti, pa je zato onda nepobitna istina i sve što on kaže.⁴

Nadalje, euharistija je za Marulića hrana kojom se postiže besmrtnost, nepropadljivost i vječno blaženstvo,⁵ što on potkrepljuje dugim nizom sveto-pisamskih tekstova Staroga zavjeta u kojima vidi njezin nagovještaj, a nju kao ispunjenje. U prvom redu Marulić spominje manu koja je bila hrana Izraelcima kroz pustinju. Onda slijedi i dugo nabranje biblijskih događaja koji su tradicionalno bili tumačeni u Crkvi kao nagovještaj euharistijskog kruha: Gideonova pogača, kruh koji su jeli David i njegovi pratioci, kruh koji je jeo Ilija, brašno kojim je Elizej pretvorio gorko jelo u slatko.⁶

Kao što se dade vidjeti, euharistija nije obična ljudska hrana, već je ona kruh koji daje ljudima život.⁷ To je hrana slatkoće koju naziva i medom.⁸ Ona je

² *Ins II* (=IV, 12), str. 312 (627): »Sada ćemo se, koliko to bude u našoj moći, potruditi da primjerima i mjerodavnošću Pisma potkrijepimo istinitost, uzvišenost i plodotvornost toga svetootajstva, da se komu ne bi možda činilo nevjerovatnim ono što bude čuo da se događa iznad svake prirodne sile te da njegova vjera ne bi ondje većma posrtala gdje se onima koji vjeruju obećava sigurnije blaženstvo.«

³ *Ev I* (=II, 17), str. 222 (582): *Jer to je odveć veliko čudo a da bi ga ljudski um ili znanje moglo shvatiti.*

⁴ *Ins II*, str. 313 (628): *Ukratko, nemoj vjerovati svojim osjetilima koja se mogu prevariti i biti obmanuta, nego vjeruj onomu tko ne može biti prevaren ni varati drugoga, od koga nema ništa istinitije, ništa pouzdanije, od koga se i najmanje razlikovati u mišljenju predstavlja najpogibelniju zabludu.*

Ev I, str. 222 (582): *Ti, naime, sam koji si istina to svjedočiš i tvrdiš komu se i najmanje protiviti predstavlja grijeh nevjernosti. Lik kruha i vina vidimo očima, miris udišemo nosnicama, okus kušamo ustima, tvrdoću i žitkost osjećamo opipom a ipak ne vjerujemo svojim osjetilima, nego tvome svjedočanstvu. Jer »svaki je čovjek lažac«, a »ti si jedini istina«, ti si sama istina koja ne može ni varati ni biti prevarena.*

⁵ Usp. *Ins II*, str. 314 (629).

⁶ Usp. *Ins II*, str. 319-321 (634); *Ev I*, str. 223-224 (583-584).

⁷ Usp. *Ev I*, str. 225 (585). Marulić kaže *panis vivus vitam nobis donans*, a euharistijski himan sv. Tome Akvinskog *Klanjam ti se smjerno: panis vivus, vitam praestans homini*. Postoji ritmička sličnost, premda se tekst može tumačiti tekstovima Ivanova Evanđelja.

⁸ *Ev I*, str. 225 (585): *Tom slašču, tim medom ti krijepiš na nebu anđele i svete duše, a na zemlji hraniš smrtnike.*

ujedno i otajstvena hrana (*mysticum alimentum*),⁹ a u njoj se može vidjeti i prečistog Jaganjca koji se daje za hranu vjernicima.¹⁰

Euharistija je također prorokovana gozba o kojoj su pisali proroci: Izaija, Malahija, Zaharija. Ali ona nije gozba na kojoj se blaguje zemaljska hrana, već nebeska.¹¹ Euharistija je gozba koju ne priređuje i na koju ne poziva čovjek, već na nju poziva sam Gospodin.¹² A budući da je gozbeno tijelo Kristovo, onda je On i gozba i domaćin (*convivium et invitator*) koji upućuje poziv na blagovanje.¹³

Premda ne spominje tako često ovaj vid, za Marulića euharistija je i sjećanje na Kristovu patnju i na naše otkupljenje.¹⁴ A da je ona i žrtva, u Evandelistaru se to iščitava koliko iz izravnih navoda toliko iz žrtvenog konteksta u koji je smješta,¹⁵ dok u *Instituciji* to razaznajemo iz primjera sv. Kasija.¹⁶ Naime, Marulić u pashalnom janjetu, u žrtvi okajnici (usp. *Lev* 6,20ss) i u žrtvi pomirnici (usp. *Lev* 7, 19-20) vidi pralik Kristove žrtve na križu. No najočitiiji starozavjetni navještaj euharistijske žrtve jest Melkisedek, čiji prinos kruha i vina, koji taj starozavjetni kralj i svećenik iznese pred Abrahama (usp. *Post* 14,17ss), predstavlja pralik euharistije, da naznači kako će Kristova sakramentalna žrtva biti nekrvna, žrtva pod prilikama kruha i vina.

Kao što se dade vidjeti, Marulić je dosljedan tumačeći alegorijski starozavjetne tekstove i događaje, u skladu s cjelokupnom kršćanskom tradicijom, kao znak i sjenu (*signum et umbra*) u odnosu na istinu i svjetlo koje se ostvaruje u euharistiji.¹⁷ U duhu takvog tipološkog tumačenja on i u Kovčegu saveza vidi simbol tijela Kristova.¹⁸

⁹ Usp. *Ev I*, str. 225 (585).

¹⁰ Usp. *Ev I*, str. 228 (588).

¹¹ Usp. *Ins II*, str. 320 (634-635).

¹² Usp. *Ev I*, str. 222 (582). Na str. 223-224 (583-584) nalaze se i biblijski citati iz Ezekiela, Jeremije, Hošee kojima proširuje svoju argumentaciju o gozbenom karakteru.

¹³ Usp. *Ins II*, str. 325 (639); *Ev I*, str. 222 (582).

¹⁴ Usp. *Ev I*, str. 227-228 (587-588).

¹⁵ Usp. *Ev I*, str. 223 (583).

¹⁶ *Ins II*, str. 326 (640).

¹⁷ *Ins II*, str. 319-320 (634): *Ukratko, nijedna se žrtva i nijedan prinos ne može usporediti s tim prinosom, jer je taj svjetlost, a ne sjena, stvarnost, a ne slika, te punoća milosti koja nam je podijeljena u Evandelju, a ne tjeskobno iščekivanje njezino u svim obredima Zakona, vezano za budućnost.*

Usp. *Ev I*, str. 223 (583). Ovakvo se tumačenje u kršćanskoj tradiciji nije odnosilo samo na euharistiju, nego inače na Stari zavjet koji je cijeli stajao u odnosu na Novi kao znak i sjena prema istini i svjetlu.

¹⁸ Usp. *Ev I*, str. 229 (589).

1. 2. Efekti euharistije

U onima koji je primaju, euharistija proizvodi mnogostruke učinke, u čemu Marulić uočava velike duhovne blagodati (*utilitas*) za duše vjernika: čisti od grijeha, daje izobilnu snagu koja ulijeva težnju za duhovnim dobrima i sposobnostima da izobiluju kreposti nakon što se iskorijene poroci, daje jakost za odupiranje nedopuštenim željama srca, podaruje i namiče nadu i snagu za pobjedu protiv sotone, raspršuje tminu neznanja i ulijeva svjetlo dubljeg razumijevanja, sjedinjuje vjernike s Kristom kao udove tijelu. Prema ovom posljednjem, Marulić euharistiju metaforički naziva ljepilom (*glutinum*) koje veže sve udove Tijela Kristova sa svojom Glavom.¹⁹ Ona je ujedno lijek protiv bolesti grijeha i izvodi nas iz zablude na put pravednosti, iz smrti u život, iz tame na svjetlo.²⁰

Nadalje, euharistija je hrana koja udjeljuje milost, te se stoga Marulić poziva na neke autore koji prevode s grčkoga riječ euharistija s »dobra milost«, jer udjeljuje veliku i mnogostruku milost, te uvodi u najveće blaženstvo.²¹ Euharistija također udjeljuje spoznaju,²² a snaga euharistijskog kruha čini dušu lijepom.²³ Milosno djelovanje i snaga euharistije ogleda se i u činjenici da je popudbina (*viaticus*) živima,²⁴ ali njezino djelovanje se ne ograničava samo na žive, već se misna žrtva može prikazati i za preminule.²⁵

Premda česta pričest nije zaživjela u praksi vjernika onoga vremena, Marulić se ne ustručava poticati ih na češću pričest, pozivajući se time na autentično tumačenje novozavjetnih tekstova i crkvene Tradicije.²⁶

¹⁹ Usp. *Ins II*, str. 325 (639). Zanimljiva ideja koju još nisam uočio ni u jednog autora da to tvrdi na ovakav način u imeničnom obliku. Tradicionalno se govorilo kako nas ona povezuje i sjedinjuje s Gospodinom, da nas njemu priljubljuje, a *DVSA 17* koristi se terminom 'agglutinare', no još nisam naišao da netko navodi u sostantivnom obliku *glutinum*, kako reče Marulić. U najmanju ruku, ako ovaj termin nije dokaz originalnog stvaranja teoloških izričaja, budući da nemamo apsolutnu sigurnost da ta metafora nije odnekud 'posuđena', ipak je dokaz originalnog služenja tekstovima drugih autora, kao što radi i s ostalim metaforama kojima se služi.

²⁰ Usp. *Ins II*, str. 330 (644).

²¹ Usp. *Ev I*, str. 225 (585). Prijevod dobra milost Maruliću je došao iz tomističkih izvora, što ćemo naknadno još detaljnije pokazati. Za sada je dovoljno podsjetiti na to da sv. Toma Akvinski u svojoj *Sumi* na isti način prevodi riječ euharistija (usp. S. Th. III. q. 83. a. 4; q. 84. a. 2.).

²² *Ev I*, str. 226 (586): »... pa izjaviše da su te prepoznali po svetootajstvu lomljenja kruha.«

²³ Usp. *Ev I*, str. 226 (586).

²⁴ Usp. *Ins II*, str. 327 (641).

²⁵ Usp. *Ins II*, str. 328 (642).

²⁶ Usp. *Ins II*, str. 326 (640).

2. TEMELJ

2. 1. *Sveto pismo i Predaja*

Kao što sam Marulić naglašava, a vidljivo je iz brojnih citata kojima potkrepljuje svoje tekstove, temelj Marulićeve teologije izvire iz Svetog pisma i žive Predaje Katoličke crkve, čiji je on vjerni sin. On čita riječ Božju i živi od nje. Ona je snaga i dokazni materijal koji daje apsolutnu vjerodostojnost njegovim razmišljanjima. I kad rabi teološke kategorije da bi protumačio uzvišenost euharistijskog otajstva, uvijek je to kroz osoban doživljaj i neizostavno potkrijepljeno tekstovima Pisma.

Kontakt s riječju Božjom u njemu stvara jako osobno iskustvo vjere, koje doseže svoju puninu u liturgijskom i sakramentalnom životu te, produbljujući njegovo iskustvo vjere, učvršćuje ga i u teološkim stavovima. Nije zato slučajno da spominje ustanovljenje blagdana Tijelova, a neki tekstovi djeluju kao odjek euharistijskih himana i pjesama nastalih u doba velikih rasprava o stvarnoj Kristovoj prisutnosti u euharistiji. U ova dva segmenta Marulić stvara svoje teološko i osobno iskustvo euharistijskog Krista, o čemu svjedoči i obraćanje Kristu u drugom licu u poglavlju o sakramentu tijela Kristova.²⁷

2.2. *Tomistička teologija*

Ipak da bismo razumjeli Marulićeva razmišljanja ne možemo se zaustaviti samo na svetopisamskim danostima, jer je Crkva kroz povijest nastojala prodrijeti u dubinu euharistijskog otajstva izražavajući ga i određenim teološkim kategorijama, s čime je on upoznat. Idući u dubinu njegove teološke misli, prva intuicija nam otkriva da je teologija koja stoji iza njegova euharistijskog nauka tomistička.

Premda Marulić, kad argumentira i citira, redovito polazi od Svetog pisma, što uzima za mjeru istinitosti vlastitih promišljanja, ipak je na stranicama koje piše sadržana i određena teološka obrada koja nadilazi terminologiju Pisma. To se u prvom redu odnosi na teologiju transupstancijacije, kojom Marulić tumači čudo pretvorbe koje se događa u euharistiji.²⁸ Marulić govori kako supstancija, tj. bit kruha i vina prelazi u bit Kristova tijela i krvi snagom Kristovih riječi koje je izgovorio u dvorani posljednje večere.²⁹ Također što se tiče akcidenata - prilika kruha i vina koje ostaju, opet se radi o tomističkom nauku koji se nametnuo od 13. stoljeća, i u krilu Crkve bio prihvaćen kao pravovjerna teologija i najbolje tumačenje promjene koja se pretvorbom događa u euharistiji. Po Božjoj mudrosti, koja je providjela takav način blagovanja Kristova tijela i krvi, akcidenti kruha i vina ostaju, da se vjernici ne bi morali groziti jedući ga na karnalan način.³⁰

²⁷ Usp. *Ev I*, (=II, 17). Ovo je jedino poglavlje u kojem se Kristu obraća u drugom licu, stavljajući se u intimni dijalog s njime.

²⁸ Usp. *Ins II*, str. 313 (628-629).

²⁹ Usp. *Ev I*, str. 582.

³⁰ Usp. *Ev I*, str. 583.

Tomističko je i objašnjenje po kojem ljudska osjetila ne mogu spoznati bit pretvorbe, a Marulić nabraja sva osjetila kojima čovjek dotiče akcidentalnu stvarnost kruha i vina, a da ne prodre u supstancijalnu promjenu koja se unutra dogodila. Kad spominje osjetila što se varaju po pitanju euharistije,³¹ teško se može zanemariti mogući utjecaj Tomina himna *Klanjam ti se smjerno*, koji djeluje inspirativno,³² ali nije sto posto sigurno da je upravo to imao pred očima.³³ U tomističkim djelima očito su se pojavljivali ovakvi motivi, jer je nauka o transupstancijaciji bila okosnica tomističke teologije o euharistiji, koja je zahtijevala i objašnjenje ljudskih spoznajnih sposobnosti, koje same od sebe nisu u stanju shvatiti promjenu koja se događa na oltaru.

Premda je dovoljno poznavati tek malo teologije da bi se znalo da su nabrojeni elementi karakteristični za tomističku teologiju, to još ne znači da smo pronašli pravi Marulićev Izvor, jer je tomistička literatura u ono doba bila veoma rasprostranjena, a samo navođenje teoloških argumenata bez konkretnog teksta ne autorizira nas da zaključujemo o utjecaju nekih konkretnih djela, osim što možemo reći da je teologija kojom se koristi tomistička.³⁴

Kako nema sumnje da se Marulić koristi tomističkom teologijom, moramo stoga ići korak dalje u ovom pravcu i upitati se o kojim se tomističkim djelima zapravo radi. Pretpostaviti je da se radi ponajprije o djelima sv. Tome Akvinskog, jer ako su ičija djela bila raširena i preporučena po katoličkom svijetu, onda su to bila njegova. Osim toga, Toma je svojim euharistijskim himnima i pjesmama izvršio velik utjecaj i u liturgiji Crkve, što je u ono doba bilo uvršteno među službene liturgijske tekstove i time se proširilo u cijeloj zapadnoj Crkvi, budući da je obred bio jedinstven.

Pogled u *Sumu* nepobitno je potvrdio da Marulić rabi temeljne kategorije tomističke teologije, no nije bilo tekstualnih izričaja koji bi nas naveli na zaključak da je baš iz toga djela Marulić crpio svoju teologiju euharistije. Postojala je tek jedna konkretna naznaka koja je upućivala na *Sumu*. Naime, Marulić u Evandelistaru spominje da neki autori prevode grčku riječ euharistija s *bona gratia*, a takav prijevod upada u oči u *Sumi* na više mjesta.³⁵ No, dalje od toga tekstovi nam nisu dopuštali približiti Tominu *Sumu* i Marulićeva djela.

³¹ *Ins II*, str. 313 (628): *Ukratko, nemoj vjerovati svojim osjetilima koja se mogu prevariti i biti obmanuta, nego vjeruj onomu tko ne može biti prevaren ni varati drugoga, od koga nema ništa istinitije, ništa pouzdanije, od koga se i najmanje razlikovati u mišljenju predstavlja najpogibelniju zabludu.*

Ev I, str. 222 (582): *Lik kruha i vina vidimo očima, miris udišemo nosnicama, okus kušamo ustima, tvrdoću i žitkost kušamo osjećamo opipom, a ipak ne vjerujemo svojim osjetilima, nego tvojem svjedočanstvu.*

³² *Vid i opip, okus varaju se tu, al za čvrstu vjeru dosta je što čuh - Visus tactus gustus in te fallitur, sed auditu solo tuto creditur...*

³³ Nešto slično se pronalazi u opširnom tumačenju u *DVSA* 7, ali je očito i iz *Summe* da se spoznaja euharistijskog otajstva ne događa osjetilima, već vjerom.

³⁴ Dovoljno je usporediti *S. th.* III. q. 73-83, *DVSA* 11-12 i *DSE* 10 da bismo se uvjerali koliko su takve teološke ideje bile središte tomističkog nauka o euharistiji, a Marulić ih dobro poznaje iz tih izvora.

³⁵ *Usp. S. th.* III., q. 73, a.4; q. 74, a.2.

Time bi istraživanje stalo da nisam imao mogućnost provjeriti *index tomisticus* – popis svih Tominih djela, kao i onih koja su mu se kroz povijest pripisivala, a moderna je kritika dokazala da nisu Tomina. Na ovom popisu su i dva djela koja izravno zahvaćaju govor o euharistiji: *De Venerabili Sacramento Altaris* (ubuduće DVSA) i *De Sacramento Eucharistiae* (=DSE). Čitanje tih djela dalo je svoje rezultate, te pođimo kronološkim redom: od *Institucije* do *Evandelistara*.

2.3. Utjecaj tomističke literature u Instituciji

Prvi tekst u kojem se može pronaći paralelizam s tomističkim izvorom jest onaj u kojem Marulić govori da nije nikakvo čudo što se Gospodin u euharistiji pokazuje pod prilikama kruha i vina, ako se mogao pokazati kao vrtlar Mariji Magdaleni nakon uskrsnuća i u liku putnika dvojici učenika na putu u Emaus: *Et quid mirum, si ille tibi in panis et vini figura appareret, qui Magdallenae in forma hortulani et Discipulis ad castellum Amaus pergentibus in forma peregrini*.³⁶ Ova dva karakteristična pojma *in forma hortulani* i *in forma peregrini* upadaju u oko i u DSE, u kojem konstrukcija ostaje ista, s time da se umjesto termina 'forma' pojavljuje termin 'habitus': *Item quando jam post resurrectionem suam corpus suum erat veraciter gloriosum, nunquam amplius habitum gloriae dimissurum, nihilominus peregrinis euntibus in Emaus se ostendit sub habitu peregrini, et Magdalenae sub habitu hortulani*.³⁷

Želeći čitatelje uvesti u srž euharistijskog otajstva, Marulić u jednom paragrafu sažima teološku problematiku u jednu seriju pitanja. Pozadina njegovih pitanja u kojima traži odgovor na pitanja kako to da je Krist isti i jedan u tolikim razlomljenim hostijama, kako je na nebu s anđelima i na zemlji s nama, da je isti u mnogobrojnim hostijama kao i u svakoj pojedinoj³⁸ jest tomistička. Sve argumente iz ovog paragrafa nakon kojega slijedi razrada i objašnjavanje slikama i primjerima možemo pronaći i u DSE, što nas opet navodi na zaključak da se radi o utjecaju toga djela na Marula.³⁹

Analizirajući potom jednu po jednu navedenu stavku, Marulić najprije pokušava objasniti kako je jedan Krist u mnogim hostijama, i ne manje u jednoj nego u svima, niti više u svima zajedno nego u pojedinima. Da bi to protumačio, služi se slikom glasa koji izlazi iz govornikovih usta i koji čuju uši svih što slušaju: mnogo ušiju, jedan glas.⁴⁰ Isti primjer, premda u malo drugačijem kontekstu, nalazimo i u DSE.⁴¹

³⁶ *Ins II*, str. 628 (313).

³⁷ DSE 4.

³⁸ Usp. *Ins II*, str. 629 (314).

³⁹ Usp. DSE 6-8.

⁴⁰ *Ins II*, str. 630 (315): *Unus quoque Christus in plurimis hostiis est nec minus in una quam in omnibus nec plus in omnibus quam in singulis, sicuti eadem vox et in ore sermocinantis et in omnium auscultantium auribus est: aures multae, vox una.*

⁴¹ DSE 8: *Sed interdum consuevit poni exemplum de verbo vocali, quod ab ore loquentis unum et solum procedens, ad aures omnium audientium defertur ubique fuerint audientes,*

Sljedeću usporedbu kojom se Marulić koristi da objasni nedjeljivost Kristove biti, koja se ne razlama niti se troši razlamanjem i konzumiranjem hostija, jest primjer slike u ogledalu. Kad se razbije ogledalo, ne razbije se i slika onoga koji se u njem ogledavao, već ostaje cjelovita. Štoviše, pojavljuje se cijela ponovno u svim komadićima.⁴² I ovaj primjer pronalazimo u *DSE*.⁴³

Premda ta slika postoji i u *DVSA*,⁴⁴ mišljenja sam da je Marulić nije uzeo odanle već iz *DSE*, budući da se ne može pronaći nijedan drugi tekstualni trag literarne sličnosti, ključnih riječi, citata, izričaja ili primjera koji bi nam ukazivali na povezanost između Institucije i *DVSA*, premda su one općenite teološke spoznaje i nauka, budući da se radi o tomističkom djelu, prisutne. Štoviše, sklon sam povjerovati da Marulić uopće nije poznao i koristio *DVSA* kad piše *Instituciju*. Naime, čudno je da, pišući svoje djelo *per exempla sanctorum*, nije upotrijebio i dva lijepa primjera o stvarnoj Kristovoj prisutnosti u euharistiji, koji se nalaze u *DVSA*,⁴⁵ te su mu mogli dobro doći, imajući u vidu cilj njegova djela, da potkrijepi vjeru svojih čitatelja u stvarnu Kristovu prisutnost u euharistiji.

Kad nastavlja argumentirati da se tijelo Kristovo ne troši time što ga vjernici blagaju, dokazuje to primjerom svjetiljke čije se svjetlo ne gasi paleći druge svijeće.⁴⁶

---

et nihilominus remanet in corde proferentis; ita Corpus Christi semper manet in caelo, et tamen veraciter in altari et in ore omnis sumentis vere existit.

⁴² *Ins II*, str. 630 (315): *Praeterea fractio illa manducatioque in specie panis et vini, non in substantia Christi fit, quae dividi separarique non potest. Velut fracto speculo non frangitur intuentis imago, sed etiam cuique fragmento eadem imago, quae speculo integro inerat, inest.*

⁴³ *DSE 7: Eo quoque modo in fractione hostiae nec frangitur ipsa substantia corporis, nec ipsum corpus, sed tantum quantitas dimensiva, quae ante consecrationem inerat ipsi pani. In natura quoque habemus exemplum in speculo, quod si frangitur, non ibi frangitur imago vel species quae in speculo relucebat, sed in qualibet parte fracti speculi adhuc resultat imago, sicut de corpore Christi superius ostensum est.*

⁴⁴ *DVSA 13: Tertio probatur idem per visibilem similitudinem, quae cunctis in speculo declaratur. Nam si faciei tua plura proponas specula, in omnibus aequaliter et integraliter una apparebit facies: et si unum speculum in plura frustra etiam parva confringas, perfecta tua facies in singulis erit. Et licet speculum infringatur in plura, facies tua tamen manet in omnibus una, nec mutatur; sic est revera in Sacramento Christi, qui speculum dicitur et imago bonitatis illius. Si ergo speculum, idest forma panis in partes plures dividatur, in singulis erit unita Deo, idest verum Corpus Christi.*

⁴⁵ Usp. *DVSA 11*. Čudi da ne spominje primjer sv. Bazilija kojemu je na dan Pedesetnice došao neki Židov i uzeo pričest pretvarajući se da je kršćanin. Kad je primio hostiju, ova se pretvorila u istinsko tijelo. On je potom došao kući i pokazao ženi pričajući što mu se dogodilo, povjerovao je u to veliko otajstvo i sutradan došao zatražiti da ga Bazilije krsti. Drugi primjer je svećenik Egidije koji je tražio milost da mu Gospodin pokaže narav tijela i krvi Gospodinove u liku dječaka, kao što je nekad bio u naručju Majke Marije. Za vrijeme jednog slavlja u kojem je on upravio tu molitvu, nakon što je izgovorio Jaganjče Božji i pokleknuo, približio mu se anđeo i rekao mu da će vidjeti to što je tražio. Kad je ustao, vidio je na oltaru dječaka Isusa, nakon čega ga je uzeo u naručje, poljubio i vratio na oltar, da bi se potom ponovno prignuo zemlji i zamolio Gospodina da se opet vrati u sakramentalni lik hostije.

⁴⁶ *Ins II*, str. 630 (315): *Sicut enim lucernae unius lumen non ob hoc minus fulgoris habebit, cum ab ea plurimae aliae accensae fuerint. Et, si iis rebus nihil infertur detrimenti*

Identičnim se primjerom koristi autor *DSE*, pa nas i ovaj izričaj upućuje na direktnu vezu.⁴⁷

Protiv onih koji sumnjaju da tako malena prilika hostije može sadržati cijelog Krista, Marulić donosi još jedan primjer. Naime, kao što u zjenicu oka može stati cijeli grad ili brdo (*oppidum vel mons*), analogno tome u hostiju može stati cijeli Krist, i to ne samo kao u ogledalu, što je slučaj grada u oku, već stvarno.⁴⁸ Identičan primjer nalazimo u *DSE*, s time da kao primjer autor spominje kulu (*turris*) i brdo (*mons*), kao i neke druge primjere, a ne grad i brdo.⁴⁹ No sličnost je prevelika da je ne bismo uočili.

2.4. Utjecaj tomističke literature u Evanđelistaru

Pisan deset godina poslije *Institucije*, *Evanđelistar* nedvojbeno pokazuje, uz klasične tomističke postavke i utjecaj *DSE*, i tragove *DVSA*. Ne ulazeći u opće značajke tomističke teologije,⁵⁰ zaustavio bih se opet na specifičnostima gdje se preko literarnih izričaja može pokazati utjecaj tih djela na Marulića.

Kad Marul svojim čitateljima želi pokazati da je moguća supstancijalna pretvorba kruha i vina u tijelo i krv Gospodinovu, navodi nekoliko primjera: Lotova žena se pretvorila u stup soli, Mojsijev štap u zmiju, a hrana i piće se u tijelu životinja pretvaraju u tijelo i krv.⁵¹ Ova dva biblijska primjera nalazimo u *DSE*, uz ostale primjere koje autor navodi, jedan iza drugoga kao što ih je i Marulić

---

ex communicatione, multo minus Christo, qui et verus amor est, diligens electos usque in finem, et lucerna semper lucens omnibus, qui in domo sunt.

⁴⁷ *DSE* 9: *Habemus simile exemplum de candela, quia ab una candela accensa infinitae candelae possent accendi, nec primae candelae lumen diminuetur, et omnes aliae tantumdem haberent de lumine sicut ipsa.*

⁴⁸ *Ins II*, str. 630 (315): *Totus autem Christus sub tam exigua latet specie, quemadmodum intra pupillam oculi oppidum aliquot videtur vel mons. Representatio tamen ibi est sicut in speculo, non veritas. In sacramento autem tota substantiae Christi magnitudo est, quam non loci spacio metimur, sed vi naturae.*

⁴⁹ *DSE* 3: *Item tam longa est longitudo turris sicut ipsa turris, et tam lata quam lata est latitudo, et grossities ita grossa: sed species et figura turris tota comprehenditur in oculo et recipitur, qui est parvus: quia si non esset illa species longitudinis in oculo, non posset homo per aspectum de ipsa longitudo judicare, quod tamen patet esse falsum, quia solo visu et aspectu potest fieri multoties vera comparatio et aestimatio de mensura. et ita potest dici de uno monte, et de sole et luna et sphaera caeli, et de omnibus talibus, quorum magnitudo cum sit quasi immensa, nihilominus capitur ab oculo ita parvo. si ergo hoc est mirabile et est certum, non est incredibile corpus Christi posse contineri sub hostia tam parva, quamvis hoc perfecte intelligere nequeamus.*

⁵⁰ Tako bi se naprimjer moglo uspoređivati teoriju promjene biti (supstancije) i nepromjenjivost akcidenata. Usp. *Ev I*, str. 222 (582) s tekstovima u *DSE* 10 i *DVSA* 11-12.

⁵¹ *Ev I*, str. 582-583 (222): *Nos interim non ideo credimus panem et vinum in substantiam tui corporis et sanguinis transmutari, quia et uxor Loth versa sit in statuam salis et virga Moysi in colubrum et cibus atque potus in carnem et sanguinem animalis – nam simul accidentibus ista mutata sunt – sed quia nihil verius esse novimus his, quae te docente dicere contigit.*

citirao,⁵² dok se treći nalazi malo niže u istom poglavlju još šire obrađen nego u Marulića.

Ako bismo morali zanemariti retke u kojima objašnjava zašto se Krist daje upravo pod prilikama kruha i vina, jer nemamo dovoljno izričitih tekstualnih argumenata povezati s nekim poglavljima u *DVSA*, gdje se ta tema dotiče naširoko,⁵³ te ako bismo morali reći da je uspoređivanje euharistije sa slatkoćom meda biblijska tema,⁵⁴ premda je to tema koju u nekoliko navrata spominje *DVSA*,⁵⁵ dolazimo napokon do jedinog pasusa u kojem se može uočiti velika sličnost i mogući utjecaj i ovog djela na našeg Splicićanina.

Naime, Marulić se u *Evangelistaru* poziva da neki euharistiju s pravom zovu dobra milost – *bona gratia*,⁵⁶ što je doslovan prijevod s grčkog. Kao što smo već rekli, moguće je da citira sv. Tomu koji u *Sumi* prevodi upravo tako,⁵⁷ što smo već spominjali, ali ako Marulić poznaje Pseudotomino djelo *DVSA* i koristi se njime pišući o euharistiji, što ćemo u nastavku dokazati, vjerojatno je da je upravo u tom djelu upoznao ovakvo tumačenje,⁵⁸ što ne isključuje da je poznao i *Sumu*.

Još jedan izričaj daje velike naznake, premda ne i stopostotnu sigurnost. Naime, Marulić se na jednome mjestu koristi augustinovskom temom želje (*desiderium*) za Bogom, uspoređujući je s glađu i žeđu (*esuries et sitis*) tvrdeći da je ta glad i žeđa želja za Bogom;⁵⁹ ipak da bismo je protumačili ne trebamo ići u Augustinove spise, budući da je nalazimo i u *DVSA*: *primo debemus esurire spiritualiter Christum cibum nostrum intimo corde desiderando*.⁶⁰ Ne bih se možda ni usudio zaključivati samo na osnovi ovoga približavanja tekstova, jer bi ipak bilo nedovoljno za sigurno argumentiranje, da se ne nalazi i kod jednog i kod drugog isti citat iz knjige Sirahove: *Koji me jedu još će me više biti gladni, koji me piju još će me više biti žedni* (24, 21), što su obojica protumačila kao želju za Gospodinom.

A prekoravajući one koji se loše pričešćuju, Marulić iz *DVSA* posuđuje i tipološko tumačenje Kovčega saveza, koji Filistejci zarobiše i staviše u hram boga

⁵² *DSE 2: Quamvis autem istud sit summum miraculum, et solius divinae virtutis, scilicet facere in continenti talem, tantam et tam ineffabilem conversionem, et substantiarum mutationem; nihilominus hoc non apparebit impossibile, si consideremus aliqua similia in scriptura, et aliqua similia in natura. uxor enim lot, quia respexit contra mandatum dei, subito conversa est in statuam salis, ut habetur gen. 19. virga etiam moysi conversa est in colubrum, et postea in virgam.*

⁵³ Usp. *DVSA* 7-9.

⁵⁴ Usp. *Ev I*, str. 225 (585). Marulić se poziva na Psalmistu (usp. Ps 81, 17) koji veli da je Gospodin hranio svoj narod »medom iz pećine«.

⁵⁵ Usp. *DVSA* 1; 20; 21.

⁵⁶ *Ev I*, str. 585 (225): *Cum ergo mysticum alimentum istud tantum ac tale sit, merito quidem eucharistiam, id est, bonam gratiam vocant.*

⁵⁷ Usp. S. th. III. q. 73, a. 4.

⁵⁸ Usp. *DVSA* 26. gdje nekoliko puta spominje ovaj izraz.

⁵⁹ *Ev I*, str. 586 (226): *Esuries ista et sitis desyderium tui est.*

⁶⁰ *DVSA* 20.

Dagona, što im prouzroči mnoge nevolje dok ga nisu vratili Izraelcima. U ovom slučaju, za Marula, Kovčeg saveza je pralik tijela Kristova, koji postaje upozorenje onima što ga nedostojno primaju.⁶¹ Ovakvo tipološko tumačenje pojavljuje se u DVSA,⁶² a važno je primijetiti da se Marulić deset godina prije, premda komentira istu biblijsku scenu, ne poziva na ovakvo alegorijsko tumačenje Kovčega saveza kao pralika tijela Kristova.⁶³

I za kraj, ostao je još jedan veoma važan argument. Govoreći o onima koji ne mare za pričešćivanje, Marulić navodi jednu crkvenu odredbu (*edictum Ecclesiae sanctae*) po kojoj treba ekskomunicirati one koji se ne pričešćuju tijekom dvije ili tri godine: *Qui pro sceleribus suis duobus vel tribus annis non communicent, excommunicandi sunt, donec poenitentiam agant.*⁶⁴ DVSA donosi isti tekst⁶⁵ citirajući ga kao crkveni kanon: *Qui pro sceleribus suis duobus vel tribus annis non communicant, excommunicandi sunt donec poenitentiam agant,*⁶⁶ što briše, ako je ostala, i najmanju sumnju da se Marulić koristi i ovim Pseudotominim djelom.

2. 5. Marulić, originalan teolog ili kompilator?

Nakon ove analize ostalo je još odgovarati na pitanje koju ocjenu u svemu ovome dati Maruliću. Je li njegova euharistijska teologija originalna ili je on tek samo kompilator tuđih djela koja je sintetizirao u svojim djelima? U nekim situacijama Marulić daje tumačenja za koja nismo uspjeli pronaći izvore, pa bi nas to moglo navesti na pomisao da je barem taj dio originalan, ali ne bi bilo dobro olako zaključiti kako nije imao i drugih izvora uz ta dva tomistička djela. No, njegova originalnost, što se tiče nauka o euharistiji, nije u kompoziciji, premda nemamo razloga ni to isključiti u određenim segmentima. Mnogo je očitije da je njegova izvornost prije svega u obradi materijala i oštroumnom korištenju.

Tako Marulić naprimjer odgovara na pitanje kako je moguće da je Krist identičan i u isto vrijeme na oltaru i proslavljen s desne Očeve, služeći se metaforom sunčevih zraka koje se o izlasku sunca pojavljuju jednako na istoku i na zapadu.⁶⁷

⁶¹ *Ev I, (=II,18) str. 589 (229): Arca ista typus Christi erat. Cuius corpus qui indigne contrectat, Palestinus est; qui in gulam male affectam mittere non metuit, in templo Dagon illud collocat.*

⁶² DVSA 7: 1 reg. 6: *percussit Dominus multos, eo quod vidissent arcam domini, quia scilicet non licebat eis videre eam detectam. Arca significat corpus christi, quod malignis est velandum, ne spiritualiter moriantur si videant: quia causa suae caecitatis putarent esse phantasticum.* Ovaj autor u br. 9 pokazuje da mu je izvor srednjovjekovna glosa: *Glossa: arca corpus Christi significat.*

⁶³ Usp. *Ins II*, str. 644 (330).

⁶⁴ *Ev I (=II, 19) str. 592 (232).*

⁶⁵ Razlika je u jednom slovu. Marulić se koristi glagolom *communicare* u konjunktivu (*communicent*), a DVSA rabi u indikativu (*communicant*), a sve ostalo je identično.

⁶⁶ DVSA, 20. Ne znam koji kanon ovaj autor citira, ali je očito da Marulić citira njega.

⁶⁷ Usp. *Ins II*, str. 314-315 (629-630).

Ne znamo je li ovu usporedbu osobno smislio. Lako je vjerojatno da nije, jer je imao potrebu i nju, kao i svaku drugu metaforu, nadopuniti ili produbiti, dajući svakoj slici i izričaju koji preuzima od drugih autora svoj teološki timbar. Marul uočava da svaka usporedba šepa, tj. da svaku treba prihvatiti analoški, uz određene ograde, te tako primjećuje da se u sunčevim zrakama ne nalazi supstancija sunca, dok se u hostiji nalazi Kristova supstancija.

Tumačeći Kristovu jedincatost i puninu prisutnosti u svim hostijama slikom glasa koji izlazi iz jednih usta, a ulazi u uši tolikih koji ga slušaju, opaža da postoji uho koje čuje bolje i koje čuje slabije, koje čuje više ili manje, dok je Krist apsolutno isti u svim česticama.⁶⁸

U svezi nedjeljivosti Kristove biti, koju potkrepljuje slikom ogledala, opaža da se u sakramentu euharistije ne nalazi samo Kristova slika, kao što je u ogledalu slika onoga koji se ogleda, već se u ovom uzvišenom sakramentu nalazi sama Kristova bit.⁶⁹

Nepovredivost i cjelovitost Kristove biti, bez obzira na razlamanje hostija i pričešćivanje vjernika, Marul uspoređuje s ljubavlju koja se ne umanjuje time što se daje mnogima i sa slikom svijeće na kojoj se pale druge svijeće, a da zbog toga ne dođe na manje. I jedna i druga slika analogno su primijenjene na Krista, budući da je Krist prava ljubav i neugasivo svjetlo koje se ne gubi komunicirajući sama sebe drugima.⁷⁰

Kad mogućnost pretvorbe (*transupstancijacije*) kruha i vina u tijelo i krv Gospodinovu potkrepljuje primjerima Lotove žene, Mojsijeva štapa i pretvaranja hrane u organizmu životinja, u konačnici ih ne smatra najbitnijim dokazima, premda dolaze iz Biblije i svjedoče o mogućnosti pretvaranja jedne materije u drugu. Marulić nadilazi ovu argumentaciju koja mu je dobro došla kao ideja vodilja. Njemu je jasno da je promjena u euharistiji drugačija, jer se u euharistijskoj pretvorbi ne mijenjaju akcidenti kruha i vina. Autoru *DSE* od kojeg ih je Marul preuzeo, bili su dostatni da navijeste mogućnost pretvorbe kako u nekim scenama u Bibliji, tako i u prirodi, ali Marul je tražio još nešto dalje. On zbog toga tvrdi da ne vjeruje u pretvorbu samo zato što je pretvorba moguća i na naravnoj razini, već da vjeruje u nju zbog vjerodostojnosti Božje, jer Bog je taj koji uči čovjeka o tome što se događa u euharistiji. Znači, Marulić ne citira naslijepo, ne drži se kruto onoga što pročita, već razmišlja i produbljuje sve ono što navede od drugih autora.

Kad uspoređuje Kristovu prisutnost u hostiji sa slikom zjenice i kule ili brda što »uđu« na određen način u nju, opaža da u zjenicu oka ulazi samo slika, a u hostiji je istinski prisutan Krist sa svojom biti.⁷¹

Alegorijsko tumačenje starozavjetnih figura nije specifično njegovo tumačenje, već je to naslijeđe cijele kršćanske tradicije od prvih stoljeća. Dobro

⁶⁸ Usp. *Ins II*, str. 315 (630).

⁶⁹ Usp. *Ins II*, str. 315 (630).

⁷⁰ Usp. *Ins II*, str. 315 (630).

⁷¹ Usp. *Ins II*, str. 315 (630).

je uočiti da ih gotovo sve nalazimo i u dva spomenuta tomistička djela na koja se Marulić oslanja dok piše o euharistiji. Vjerujem da je u tim djelima imao prikupljen bogat dosje citata koji se odnose na euharistiju, kao i njihovo tumačenje, što mu je moglo olakšati i nadahnuti vlastito pisanje.

I kad nabraja efekte euharistije, teško da bi postojao argument koji se ne može povezati s ta dva tomistička djela, što ne znači da Marulić prepisuje, već da je naslijedio teološku problematiku onoga vremena i pokušava je prilagoditi svome vremenu koje ipak pokazuje nešto malo drugačije crkveno-društvene okolnosti od onog srednjovjekovnog.

U svim argumentima kojima se koristi Marul s razlogom produbljuje perspektivu u odnosu na djela iz kojih ih je uzeo. Svjestan je da nijedna slika ne može biti potpuno prikladna, te stoga prilikom svakog primjera iznosi svoje zapažanje i produbljenje bilo da se radi o svjetiljci, o ogledalu ili kuli, bilo da tumači starozavjetne figure i pralikove euharistije. Nijedan izričaj, sliku ili metaforu ne prihvaća bez prethodnog razmišljanja i konkretnog primjenjivanja u svoju životnu sredinu, pa i onda kad se radi o metaforama koje izvlači iz Svetog pisma ili pak iz djela teoloških autoriteta kao što je bio Akvinac.⁷²

3. ZNAČENJE EUHARISTIJE U MARULIĆEVIM DJELIMA

3. 1. *Marulić i reforma Crkve*

Da bismo mogli govoriti o značenju Marulićeve euharistijske teologije, moramo je staviti u povijesni kontekst u kojem je nastala. Već po sv. Tomi postojala su određena bitna pitanja što se tiču euharistije, koja su se riješila intervencijom crkvenog auktoriteta, a ne jednostavnim iščitavanjem Svetoga pisma: činjenica da je Krist ustanovio euharistiju; moć svetoga reda; stvarna prisutnost (*in veritate*), a ne samo simbolička (*in signo*); Kristova sakramentalna a ne karnalna prisutnost; u euharistijskim obredima je predstavljena muka Kristova; crkvena priroda sakramenta euharistije; dar milosti preko posredovanja koje se vrši preko njega.⁷³ Premda je sv. Toma dao dosta odgovora na pitanja koja su se postavljala i o kojima su se vodile rasprave u srednjem vijeku, započete u 9. stoljeću s Robertom Pashaziusom i nastavljene u 11. s Berengarom iz Toursa, ipak je i nakon njegova doba bilo rasprava i neslaganja s naukom Crkve.

Tako su preteče protestantske reformacije Wyclif (14. st.) i Hus (15. st.) bili osuđeni na saboru u Konstanci (1414-1418) zbog tvrdnja da: a) supstanca kruha i vina ostaje; b) akcidenti kruha i vina ne ostaju bez svojeg subjekta; c) Krist nije stvarno prisutan sa svojim pravim tijelom; d) biskupi i svećenici, ako su u smrtnom

⁷² Marulić nije mogao znati da *DSE* i *DVSA* nije Tomino, budući da su u ono doba ta dva djela smatrana Akvinčevima.

⁷³ Usp. D. N. P o w e r, *Il mistero eucaristico*, Brescia 1997, str. 303.

grijehu, ne zaređuju, ne posvećuju, ne ispovijedaju, ne krste; e) da je Krist ustanovio misu nema temelja u Pismu.⁷⁴

Po onom što smo do sada iznijeli, očito je da Marulić s razlogom podcrtava i insistira na određenim teološkim pojmovima i nauci. Uz već izneseno, on vjeruje u ustanovljenje svećeništva koje je pozvano do svršetka svijeta prikazivati Kristovu žrtvu,⁷⁵ što nije tek jedna obična i očigledna činjenica, poznajući previranja koja su se događala u 14. i 15. stoljeću s reformatorima Wickliffom i Husom, koji su dovodili u pitanje ministerijalno svećeništvo i njegovu ulogu u slavljenju ovog otajstva. Marulić, pobožan laik, ne ide putem nekih srednjovjekovnih karizmatičkih vođa, koji su potom izvršili utjecaj i na protestantske, koji su isticali da valjano može slaviti sveta otajstva samo osoba sveta života. On zna da temelj ovlasti za slavljenje euharistije koju ima svećenik nije osobna svetost, već apostolska vlast Crkve koju ona predaje zaređenim službenicima. To ne znači da Marulić spušta kriterije i zahtjev vremena da i službenici oltara budu sveti, što je na više mjesta u svojim djelima jasno i podcrtao i na to ih pozvao.

I još jedna druga stvar je bitna za razumijevanje tih tekstova. Marulić gotovo preklinje svoje čitatelje da se sjedinjuju s Kristom, a najizvrsniji put je euharistija. Protivan je minimalističkom mentalitetu i krivom tumačenju crkvenih odredbi. Tek koju godinu nakon Marulića protestantski reformatori su se oborili na određene crkvene odredbe i obrede, smatrajući ih zaprekom za čestu pričest.⁷⁶ Zbog toga su imali averziju prema euharistijskim klanjanjima, a protivili su se i odredbi da se vjernik bar jednom godišnje treba ispovjediti i pričestiti, držeći da u biti odvrća od česte pričesti. Marulić pokazuje da smisao crkvene odredbe nije bio takav, već je Crkva tražila od vjernika da se pričešćuju, ali na dostojan način, u stanju milosti a ne grijeha.

Nadalje, Marulić je značajan i po tome što u svom teološkom istraživanju ide na izvore, u prva stoljeća Crkve koja su trebala biti mjerodavna u naknadnoj crkvenoj praksi i vjerovanju, teološki argument na koji će se mnogi često pozivati u doba reformacije. Tako na primjer da bi potkrijepio potrebu česte pričesti, pokazuje da se u starini, počevši već od apostolskih vremena, svaki dan slavila euharistija i da su se vjernici pričešćivali svaki put kad bi sudjelovali na slavljenju svetih otajstava, točnije rečeno svakodnevno jer se sveta misa prikazivala Gospodinu svaki dan.⁷⁷ Zato se naš Splitsanin i žalosti što se kruh svagdanji pretvorio u godišnji, te se trudi uvjeriti i potaknuti svoje čitatelje da se približe euharistijskom Kristu koji je izvor svake milosti.

Ne samo da je bio istinski reformator, drugačiji od protestantskih reformatora, jer je pozivao vjernike na čestu pričest, nego se razlikovao od njih, jer je smatrao

⁷⁴ Usp. D. N. P o w e r, *Il mistero eucaristico*, Brescia 1997, str. 309; DS 1151-1155.

⁷⁵ Usp. *Ins II*, str. 313-314 (629).

⁷⁶ Usp. D. N. P o w e r, *ibidem*, str. 310-316.

⁷⁷ Usp. *Ins II*, str. 326 (640).

da se sveta misna žrtva može namijeniti i za mrtve,⁷⁸ dok su oni držali da misa može imati svoj spasenjski efekt samo za one koji su prisutni na euharistijskom slavlju, a i nijekali su žrtvenu dimenziju euharistije.⁷⁹ Istini za volju, ni sam Marulić ne spominje često žrtveni aspekt euharistije, premda ga ne zaobilazi. Ipak bi bio veliki previd misliti da mu taj vid nije bitan, kao što je to bio slučaj s protestantima kroz naredna desetljeća. Za Marula euharistija je ona ista žrtva križa, koja se obnavlja na oltaru, ali na nekrvan način.⁸⁰

Tako vidimo da Marulić, poznajući sve srednjovjekovne argumente o euharistiji, dotiče ih i obrađuje na svojstven način, koristeći se njima za svoje 'reformatorske' potrebe, što je bio ispravan cilj, uz prikladnu teološko-eklezijsku metodu. Za razliku od njega, tek koju godinu poslije, protestantski reformatori, isto tako svjesni potrebe za reformom, pošli su drugim putem. Po Maruliću, reforma Crkve je prijeko potrebna, a ona se provodi reformom čovjeka u Crkvi. Svaki čovjek se po nadahnuću i djelovanju Duha reformira sjedinjujući se s Bogom, na osobit način po euharistiji, sakramentu — sredstvu spasenja. Reforma za koju živi Marulić nije tek reforma izvanjskih struktura, već čovjekova moralna i duhovna obnova, koja će onda donijeti kao plod obnovu Crkve i društva.

3.2. Marulićeva teološka metoda

Uz već spomenuto temeljenje Marulićeve teologije na Svetom pismu i uz pozivanje na izvore prve Crkve, važno je naglasiti da se Marulić, premda dobro pozna skolastičko-teološke priručnike i djela,⁸¹ ipak trudi pisati iz iskustva, duboko proživljavajući svaku stvar koju napiše, želeći tako izići u susret potrebama čovjeka i Crkve svoga vremena.⁸² Stil mu je osoban, a u odnosu na čitatelja direktan, pa je tako i metoda drugačija. Iz redaka što ih piše vidi se da mu je stalo da takne i da izgradi svoga čitatelja, ne samo na intelektualnoj razini, kao što je slučaj skolastičkih manuala, premda ne bez snažnih teoloških sadržaja i poruka, već potičući riječju i iskustvom, žarom i primjerom svetaca na veću gorljivost, koju je, može se pretpostaviti, i sam imao. Po tomu je Marulić uvijek svjež i aktualan.

Već smo dokazali da nisu slučajne tolike jezične sličnosti, podudaranje velikog broja svetopisamskih citata, doticanje tolikih teoloških argumenata koji se nalaze kako u tomističkim djelima, tako i u Marulića. No, Marulić nije samo kompilator, već se koristi tomističkom teologijom tako da je razrađuje kroz vlastitu prizmu i

⁷⁸ Usp. *Ins II*, str. 328-329 (642).

⁷⁹ Usp. D. N. Power, *ibidem*, str. 310-316.

⁸⁰ U konačnici cijelo Marulićevo djelo usredotočeno je na Kristovu poniznost, žrtvu i predanje, a križ je model i prepoznatljiv znak vjerničkog života.

⁸¹ To potvrđuje njegovu erudiciju i upućenost u ono što govori.

⁸² Vrijeme u kojem je Marulić živio imalo je drugačije zahtjeve i problematiku življenja, pa se stoga nije ni mogao koristiti srednjovjekovnim teološkim argumentima u istoj formi niti s identičnim ciljem.

s mnogo drugačijim ciljem.⁸³ Dok je skolastička teologija imala za svrhu raspravu o teološkim argumentima na akademskoj razini, Marulić pokušava nadići isključivo intelektualni pristup u svojim razmišljanjima, te nastoji uspostaviti neposredni teološki dijalog sa svojim čitateljem. Dok je skolasticima svrha dokazati istinitost svojih tvrdnji, Marulu je cilj potaknuti čitatelja, ne samo na razini razuma već i srca, da napravi korak prema Istini, u ovom slučaju euharistiji, i ne bez istinitih argumenata.

Za Marulićevu teologiju stoga možemo reći da se dobrim dijelom radi o teološkom usvojenom znanju, koje mu je prisutno u svijesti, no nema ničega što se ne bi uklopilo u njegov vlastiti sustav ili što ne bi bilo prilagođeno njegovoj metodi i crkveno-pastoralnom cilju. U tome se očituje njegova dalekovidnost, jer je on dokaz da teologija nije samo za svećenike i redovnike, već i za vjernike laike, niti se obnova Crkve može i smije tražiti samo od klera i struktura, već u nju mora biti uključen svaki vjenik. U prilog tome govori tumačenje biblijske scene kada David dolazi u svetište gladan sa svojim pratiocima. Prije nego im je dopustio da jedu svete hljebove na koje su imali pravo samo svećenici, svećenik ih je upitao jesu li čisti.⁸⁴ Na temelju tog događaja *DVSA* govori o trajnoj svećeničkoj suzdržljivosti, budući da oni trajno prinose euharistijsku žrtvu pred licem Gospodnjim.⁸⁵ Marulić, za razliku od *DVSA*, to proširuje na sve vjernike koji pristupaju pričesti, a i pojam suzdržljivosti proteže na opću čistoću od grijeha.⁸⁶

ZAKLJUČAK

Živeći u vremenu koje se očitovalo snažnim religioznim previranjima i tenzijama, radikaliziranim u prvim desetljećima 16. stoljeća kroz pokret protestantske reformacije, Marulić je izbliza pratio mnoga od tih događanja. Jedan od povoda reformaciji bila je i euharistijska praksa i tradicija Crkve, koju su protestantski teolozi smatrali devijantnom u mnogim bitnim segmentima, dovodeći tako u pitanje autentičnost Predaje i razumijevanja euharistije, njezina značenja, sadržaja i učinka kroz tolika stoljeća Crkve.

Pišući svoja djela neposredno prije nego se dogodio definitivni raskol, Marulić je nepristrani svjedok vjere Crkve i euharistijskog nauka kako ga je poimala katolička teologija. U djelima koja piše Marulić je istinski reformator, trublja koja

---

⁸³ Nikakvo čudo što se Marulić drži tomističke teologije, budući da je to bila teologija koja je zbog svoje jasnoće i dubine prevladala, te tako gotovo postala službena teologija Crkve.

⁸⁴ Usp. 1 *Sam* 21.

⁸⁵ Usp. *DVSA* 16.

⁸⁶ *Ev* II, str. 224-225 (584-585): *Naime, ako Davidu i onima koji bijahu s njime nije bilo dopušteno jesti od posvećenih hljebova osim kad su se očistili od općenja sa ženama, koliko uzdržljiviji treba da je onaj tko pristupa da blaguje tvoje čisto tijelo što si ga uzeo od čiste Djevice i sjedinio sa sobom?*

neprestano poziva sve članove Crkve na obnovu u skladu s duhom Evanđelja. Obnova Crkve, po Marulu, ne može se provesti bez poniznog i iskreno vjerničkog stava pred euharistijskim Kristom, koji je jedini kadar preobraziti čovjeka iznutra, te provesti autentična reformacija Crkve.

Budući da je ipak pisao i umro prije nego se i formalno zapečatio raskol s protestantima, Marulićevo je svjedočanstvo euharistijske vjere Crkve to značajnije, jer ne odiše apologetskim i polemičkim duhom. To ne znači da stranice koje piše ne odišu duhom iskrene gorljivosti kojom potiče sve vjernike da se s više žara približe ovom otajstvu, u svim njegovim dimenzijama i posljedicama. Kao humanistu i vjerniku, Maruliću je primarna briga za čovjeka, koju on vidi u približavanju čovjeka Bogu, čega nema bez Kristova euharistijskog posredništva koje preobražava čovjeka.

Temelj svog euharistijskog nauka Marulić crpe iz Svetoga pisma, čitanog u vjeri Crkve i crkvene Tradicije, u duhu tumačenja velikih otaca i teologa, napose sv. Tome i tomističke teologije, čiji se tragovi osjećaju u njegovim djelima. Uz to Marulić svom teološkom razmišljanju daje i pečat osobnog doživljaja i lucidnog zapažanja, ispreplićući ga snažnom moralnom porukom i poticajem svakom čovjeku na istinski osobni susret s euharistijskim Gospodinom.

Ivan Bodrožić

THE FOUNDATION, CONTENTS AND SIGNIFICANCE OF THE EUCHARIST IN THE WORKS OF MARKO MARULIĆ

Living and writing in a time that was characterised by powerful religious turmoil and tensions, to be radicalised in the first decades of the 16th century in the Reformation, Marulić kept a close eye on these events. One of the principal spurs to Reformation thinking was the Eucharistic practice and tradition of the church, which Protestant theologians considered to be backslidings in many essential segments, calling into question the authenticity of tradition and the understanding of the Eucharist, its significance, contents and effects through the many centuries of the Church.

Writing his works immediately before the final schism occurred, Marulić was an unbiased witness of the belief of the Church and of Eucharistic doctrine as conceived by Catholic theology. In the works he wrote one can feel that he is a genuine reformer, a trumpet constantly calling upon all members of the Church to mend their ways in accordance with the spirit of the Gospel; and yet his reforming spirit did not fall into the temptation of working against the Church, causing schism. The revival of the Church could not be carried out without the humble and sincere believer's attitude to the Christ of the Eucharist, alone capable of transfiguring mankind and thus carrying out an authentic reformation of the Church.

Since our author nevertheless wrote and died before the schism with the Protestants was formally sealed, his witnessing the Eucharistic belief of the Church is the more significant, because in it there is no spirit of apology or polemics. This does not mean that the pages he wrote did not give off the spirit of sincere ardour, encouraging all believers to approach the mystery with more fervour, in all of its dimensions, thus becoming parts of its workings. As humanist and believer, Marulić was primarily concerned with mankind, which he displayed with the endeavour to bring man closer to God and God to man, which cannot exist without the Eucharistic intermediacy of Christ.

Marulić takes the foundations of his doctrine of the Eucharist from the Scriptures read in belief of the Church and the Church tradition, in the spirit of the theologians and fathers of the church, traces of whom can be sensed in his works. Along with the traditional contents of the Eucharistic faith from which he lived, Marulić in his theological thinking adds the seal of his personal experience and lucid observations, interweaving them with a powerful moral message and inducement.

Analysing the texts of the *De institutione* (IV, 12) and *Evangelistary* (II, 17-19) it can be seen that Marulić knew and applied Thomist theology in an individual way, although he did not use the Scholastic method. In this article it is shown that the core of his theological thinking about the Eucharist is composed of two works of the Pseudo-Thomas: *De Venerabili Sacramento Altaris* and *De Sacramento Eucharistiae*. More precisely, in the *De institutione* one can feel the presence of only the latter work, while in the *Evangelistary* citations from both these works can be quite clearly read. Marulić draws from them images and sayings, but always in his own typical way adapting them to his own style, changing and deepening everything that he finds in the other theologians. For this reason we should not fall into the temptation of considering him a mere compiler just because he collected material from others, because nothing from other authors has been taken over mechanically. As a concerned theologian he read the best that was written in his period about given arguments, and pondered over them attentively before fitting them into his theological system. Thus his authenticity is manifested primarily in the intelligent treatment of the material and the astute employment of it.